

ТЕРОРИЗАМ: НЕИСЦРПНИ ИЗВОР НАУЧНОГ ИНТЕРЕСОВАЊА

Младен Бајагић*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

У узаврелом, умреженом, згуснутом, динамичном и међузависном свету XXI века,¹ човек као појединац, друштва и државе, међународно и глобално окружење, сусрећу се са најтежим облицима угрожавања безбедности на свим нивоима. На крилима глобализације, као доминантног светског процеса, која истовремено подстиче политичке интеграције и економске фрагментације,² и других регионалних и локалних политичких, социјалних и економских динамика, нама знани традиционални изазови и претње безбедности досегли су нове нивое моћи и

иновирани форми свог испољавања, са невиђеним последицама по благостање, свестран и слободан развој људске цивилизације.³ У односу на препознате глобалне процесе, савремену безбедносну стварност одликују најтежи облици примене насиља у политичке сврхе и на националном и на међународном плану. Уз унутардржавне (унутрашње), етнички и верски мотивисане насилне сукобе,⁴ последњих неколико деценија дошло је и до снажног бујања тероризма који је, у свим аспектима свог деловања и испољавања, постао глобална претња безбедности. Ме-

Радослав Гаћиновић: *Тероризам у политичкој и правној теорији* (друго допуњено издање), Медија центар „Одбрана“, Београд, 2011.

* Др Младен Љ. Бајагић је ванредни професор на Криминалистичко-полицијској академији у Београду. Овај рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*. Пројекат финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011–2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић.

¹ Keohane, Robert O., Nye, Joseph S. (2001) *Power and Interdependence* (third edition), New York: Longman; Rosenau, James N. (1999). *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton: Princeton University Press.

² Nye, Joseph, S. Jr. (1999). *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History* (Third edition), New York: Longman, p. 211.

³ Упореди: Caldwell, Dan and Williams, Robert E., Jr. (2006). *Seeking Security in an Insecure World*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc; Elke Krahnemann (ed) (2005). *New Threats and New Actors in International Security*. New York: Palgrave Macmillan Ltd.

⁴ Stefan Wolff (2006). *Ethnic Conflict: A Global Perspective*. New York: Oxford University Press Inc.

ђутим, тероризам као један од најзначајнијих друштвених, односно социолошких, политичких и правних феномена,⁵ није продукт садашњег доба, његово јављање као метода и тактике политичке борбе вуче корене још из античког доба, све до данас, како то уочава и проф. др Радослав Гађиновић у својој монографији „*Тероризам у политичкој и правној теорији*“ (друго допуњено издање) објављене 2011. године у издању реномиране куће Медија центар „Одбрана“ из Београда.

На трагу познатих и научно верификованих сазнања о тероризму као сложенем и тешко дефинишућем друштвеном и политичком феномену, проф. др Радослав Гађиновић се појављује као аутор другог допуњеног издања ове монографије, која је први пут објављена 2010. године под истим насловом. Ово самостално, концептуално и садржајно иновирано научно дело у свим својим елементима потврђује да је истраживање тероризма тежак и исцрпљујући, али друштвено и научно наглашено потребан и оправдан истраживачки задатак и подухват за сваког научног радника. Иако изучавање тероризма као старе-нове глобалне и асиметричне претње безбедности⁶ захтева мултидисциплинаран и интердисциплинаран научни приступ, односно уочавање, узрочно-последичну анализу и објашњење свих његових градивних и дефинишућих елемената, као и свеобухватно појашњавање кључних аспеката деловања савремених терористичких ентитета, аутор ове монографије Радослав Гађиновић не само да испуњава све научнометодолошке захтеве обраде овако сложене друштвене теме и феномена, већ нас, као предане читаоце овог научног штива, уводи у свет порекла настанка тероризма, сложене и тешко објашњиве лавиринте психолошког профила терориста, узроке, циљеве и мотиве терористичких организација, комуникационе аспекте тероризма, и друге значајне одреднице тероризма као глобалног феномена.⁷

Научна монографија аутора Радослава Гађиновића „*Тероризам у политичкој и правној теорији*“ има 546 страница надахнутог истраживачког текста који, за разлику од сличних радова, који покушавају да осветле феномен тероризма у дугом историјском контексту, на сасвим нов начин уводи читаоце у свет исконских претњи и страхова по људску цивилизацију и њене основне вредности, али и моделе и механизме којима се ова претња безбедности може превентивним и репресивним методима држава и међународних организација и институција правовремено и ефикасно сузбијати.⁸ Не бежећи и од најтежих и најсложенијих методолошких и категоријално-појмовних проблема у вези објективног и непристрасног тумачења и објашњења унутрашње структуре тероризма, али и појмова који су у блиској вези са овим феноменом, аутор нам нуди заиста богат садржај који, на свеобухватан, научно фундиран и језички садржајан и разумљив начин, уводи читаоце у свет (етимологију и феноменологију) савремених претњи безбедности.⁹

⁵ Упореди: Stephen Vertigans (2008). *Terrorism and Societies*. Burlington: Ashgate Publishing Limited.

⁶ Ekaterina Stepanova (2008). *Terrorism in Asymmetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects*. SIPRI Research Report No. 23. Stockholm Oxfors University Press.

⁷ Упореди: David L. Altheide (2006). *Terrorism and the Politics of Fear*. Lanham: ALTAMIRA PRESS; Jason Franks (2006). *Rethinking the roots of terrorism*. New York: Palgrave Macmillan Ltd; James M. Lutz and Brenda J. Lutz (2008). *Global Terrorism* (second edition). New York: Routledge.

⁸ Eric Rosand [et al.] (2008). *The UN Global Counter-Terrorism Strategy and Regional and Subregional Bodies: Strengthening a Critical Partnership*. New York: Center on Global Counterterrorism Cooperation.

⁹ Terriff, Terry, Croft, Stuart, James, Lucy, Morgan, Patrick M., *Security Studies Today*, Cambridge: Blackwell Publishers Inc., Polity Press, 2001.

Монографију, односно њен интегрални текст, чини шеснаест проблемских делова (целина): „Уводна разматрања“ (9–15), „Порекло савременог тероризма“ (15–41), „Дефинисање савременог тероризма“ (41–78), „Унутрашњи тероризам - класификација“ (78–119), „Циљеви, мотиви и узроци савременог тероризма“ (119–131), „Облици савременог тероризма“ (131–177), „Тероризам као акт комуникације“ (177–191), „Начин деловања терористичких организација“ (191–204), „Профил терористе“ (204–215), „Међународни (спољни) тероризам“ (215–241), „Антитероризам-правно организациона делатност државе“ (241–250), „Превентивне антитерористичке мере правне државе“ (250–339), „Репресивне антитерористичке мере правне државе“ (339–358), „Борбене антитерористичке мере структура безбедности правне државе“ (358–388), „Антитерористичке мере државе на простору испољавања терористичких активности“ (388–432), „Антитерористичке правно организационе мере Уједињених нација“ (432–462), и „Закључна разматрања“ (462–471). Посебан научноистраживачки квалитет овој монографији дају и Прилози на крају текста (471–547), који су посвећени најпознатијим и мање познатим терористичким ентитетима у свету, као и најпознатијим терористима. Коначно, богата и референтна истраживачка грађа дата у „Библиографији“ помогла је аутору да успешно реши многе недоумице, и пружи оригиналан научни допринос свеобухватном сагледавању природе, узрока, мотива, циљева, и других битних карактеристика тероризма кроз његов историјски развој, све до савременог периода.

О сваком научном раду, његовој научној и практичној вредности у целини, увек се има много шта рећи. У том смислу се аутору морају упутити све похвале, јер се ради о научном делу које је последица дуготрајног, плодног и драгоценог напора посвећеног истраживача и стручњака који своје научно интересовање везује за питања безбедности и различите организационе, функционалне, просторне и културолошке чиниоце угрожавања појединаца, различитих друштвених група, друштва и држава у целини, где је тероризам у самом центру пажње. На темељу постојећих научних достигнућа аутор даје изражен лични допринос разумевању савременог тероризма, јер јасно указује на то да се ради о политички мотивисаном насиљу, чиме га несумњиво сврстава у категоријално-појмовни апарат политичких наука, али и правних наука, јер, како аутор тврди „тероризам је, осим политичког, и посебан правни појам (*delictum sui generis*), а његова историја је у тесној вези са историјом политичког деликта, што значи да је политички мотив извршиоца услов да би се нека радња означила као терористичка“. То је, по аутору, и једина дефиницијска компонента која раздваја тероризам од обичног криминала. Обухватајући и истражујући тематику тероризма у политичкој и правној теорији, аутор, на методолошки утемељен начин, залази вешто и у област науке о међународним односима, коначно и безбедносних наука,¹⁰ које свој процват и доживљавају крајем XX и почетком XXI века.

Због темељног, надахнутог и иновативног приступа истраживању свих аспеката савременог тероризма у који Гађиновић улаже све своје интелектуалне, научне и списатељске потенцијале, значајно је издвојити и посебно нагласити поједина поглавља овог дела која, својим садржајем и дубином научне анализе, пружају нова сазнања и, на темељу детаљног и свестраног сагледавања феномена тероризма, указују на многе проблеме са којима се сусрећу сви актери који теже да буду активни укључени у све видове борбе против тероризма.

¹⁰ Ann E. Robertson (2007). *Terrorism and Global Security*. New York: Facts On File, Inc; Terriff, Terry, Croft, Stuart, James, Lucy, Morgan, Patrick M., *Security Studies Today*, Cambridge: Blackwell Publishers Inc., Polity Press, 2001.

Оцењујући да изучавање проблематике савременог тероризма представља посао пун неизвесности, научног ризика, али и храбрости, изазов који носи велику одговорност, јер научна и стручна јавност и друштво уопште очекују нове научне искораке, аутор већ у уводу исправно указује на то да је цивилизација у XXI веку угрожена непредвидивим порастом броја терористичких организација у свету, које теже да овладају глобалним простором. Зато се, како аутор закључује, тероризам „не сме делити на велики и мали, наш или њихов – сваки тероризам представља праву пошаст“ против кога сви субјекти међународног живота морају покренути искрену и конкретну антитерористичку активност. Први задатак у том смеру по аутору је реafirмација основних принципа међународних односа, од којих је најзначајнији принцип суверене једнакости држава, и реafirмација значајно нарушених принципа међународног права, које је последњих година у евидентној кризи, због често насилног и арогантног понашања светских сила.

Већ у првим поглављима ове монографије аутор излаже у историјском контексту многе до сада непознате чињенице о пореклу и коренима¹¹ тероризма, где се, пре свега, издваја тзв. „концепт директне акције“ у Америци, програмски и акциони оквир тероризма с почетка XX века, развој доктрине терористичког деловања у манифесту „Филозофија бомбе“, и др. У поглављу које се бави дефинисањем савременог тероризма, аутор се исправно критички осврће на чињенице да најмоћније државе у свету одлажу или избегавају да, у сарадњи са свим другим државама, дефинишу тероризам универзално као међународни злочин, пре свега због двоструких стандарда, који се јављају као последица различитих политичких интереса и циљева. Наиме, аутор оправдано сматра да је тероризам планетарна појава, али и критикује присутност и изненађујуће различита мерила на основу којих се он појмовно одређује. И поред ових чињеница, аутор вредно и предано упућује свестраног дефинисања тероризма, што је посебна вредност ове монографије. Из огромног броја академских дефиниција аутор методолошки вешто успева да издвоји управо оне елементе тероризма који га јасно одређују као политички мотивисано насиље. То су, пре свега: сам акт насиља (свесна и намерна употреба насиља и/или претња насиљем); незаконит и криминалан чин; политичка, верска и етничка мотивисаност; политички циљеви и порука; злочиначки карактер, непредвидивост, суровост и безобзирност; стварање атмосфере страха, ужаса, панике и неповерења; невинне (намерне или насумичне) цивилне жртве; његова јавност и жеља за публицитетом. Како уочава и аутор, академске дефиниције препознају и следеће конститутивне елементе тероризма: метод, средства, тактику, самовољу, безличност, насумичност, уцену, принуђивање, непостојање дискриминације, навођење на послушност, и др. На трагу ових научних сазнања о појму тероризма, аутор констатује да је неопходно узети у обзир следеће чињенице да би се тероризам што прецизније и свестраније дефинисао: терориста врши насиље или прети насиљем, он је неизбежно политички мотивисан (*animos terrorandi*) и припада некој организацији, акције терориста су усмерене ка далекосежним психолошким последицама (терористи није важна сама мета напада колико политички одјек акције), тероризам је претежно тајна активност, смртоносан је, убитачан и технолошки модернизован и разарајући; захтеви терориста никада нису реални и на закону засновани, они су увек незаконити, терористичке акције су детаљно испланиране, усмерене су на тзв. меке мете (недужни цивили) и изводе су у време када ће постићи највеће ефекте, итд.

¹¹ Franks, Jason. (2006). *Rethinking the Roots of Terrorism*. New York: Palgrave Macmillan.

Водећи нас постепено ка појединачном разјашњењу сваког градивног елемента тероризма, аутор се мора посебно похвалити за поглавље под насловом „Тероризам као акт комуникације“, у којем анализира однос између *тероризма* и *медија*, односно указује на тежње терориста да утичу на аудиториј и преко медија остваре пропагандне и психолошке циљеве, при чему медијски пропраћен „политички одјек акције“ приближава терористе остварењу задатих политичких циљева. Наиме, истраживачки домети у области изучавања тероризма, где се евидентно доказао и аутор овог дела, упућују да се, због утицаја на аудиториј, тежње за публицитетом, односно обраћања светској јавности путем мас медија, преузимањем одговорности за злочине и вршећи отворену пропаганду ради стицања политичких истомишљеника, тероризам развио у посебну врсту комуникације, у жељи да утиче на понашање других учесника у глобалном комуникацијском простору. Тероризам данас има огроман публицитет и утицај на истомишљенике и саме терористе, док с друге стране изазива страх и ужас код најшире јавности. Комуникацијски простор коме се модерни терористи обраћају личи, како аутор исправно закључује, на згуснуту мрежу оних који су мете терористичких аката, јавности, чланова терористичких ентитета и потенцијалних и стварних симпатизера. Дакле, тероризам је постепено освајао медијски простор, да би почетком XXI века постао моћно медијско оружје. Освајањем глобалних информационих мрежа тероризам је постао једна од најатрактивнијих медијских тема, што му је и био стратешки циљ, због чега се настојање за публицитетом, комуникацијом са свим учесницима у медијском простору и сматра стратешком компонентом савременог, односно глобалног тероризма.¹² На трагу сазнања о медијској компоненти тероризма, коју аутор исправно сматра изузетно значајном, и у светски актуелним научним анализама тероризма се говори да терористичке тежње за публицитетом и освајањем глобалног медијског простора утичу на појаву и развој „медијског тероризма“ (*media-oriented terrorism*), што је један од пресудних разлога да се тероризам редефинише и у оквиру комуникационе теорије симбола (*symbolic communication theory*). Због тога се данашњи „спектакуларни терориста“ (*terrorist spectaculars*) најбоље анализира кроз концепт „медијског догађаја“, при чему је добијање пажње од медија, јавности и политичких одлучилаца *raison d’etre* модерног тероризма, сакривен иза шокантног насиља.¹³ Јер, терористички акт ништа не значи ако није пропраћен у јавности, односно ако му медији нису дали жељени публицитет. Такође, агресивним медијским наступом терористи настоје усмерити пажњу људи на своје постојање, политичке мотиве и циљеве, у жељи да противнике доведу у стање панике, ужаса и разарајућег страха, а могуће истомишљенике убеде у своје „искрене и исправне намере“ и добију од њих подршку за политичко деловање путем примене насиља.¹⁴ Јер, тероризам није само пука терористичка акција, он се потпуно остварује кроз постизање психо-

¹² Упореди: Garrison, Arthur H. (2004). Defining Terrorism: Philosophy of the Bomb, Propaganda by Deed and Change Through Fear and Violence. In *Criminal Justice Studies* Vol. 17, pp. 259–279.

¹³ Nacos, Brigitte L. (1994). *Terrorism and the Media: From the Iran Hostage Crisis to the World Trade Center Bombing*. New York: Columbia University Press., p. 8.

¹⁴ Упореди: Tosini, Domenico. (2007), Sociology of Terrorism and Counterterrorism: A Social Science Understanding of Terrorist Threat. In *Sociology Compass*, Vol 1/2, p. 667.

лошко-пропагандног циља. Другим речима, како сматра аутор овог дела, није довољно само извршити терористички акт, нужно је са њим упознати што шири круг људи, по могућности целокупну светску јавност, што је, како знамо, одлика деловања и глобалне терористичке мреже Ал Каиде (*Al Qaeda*) и других терористичких организација на почетку XXI века.

Иако већину истраживања савременог тероризма карактеришу и покушаји да се изврши његова што прецизнија класификација, аутор посебну пажњу поклања и овом питању, где су аналитичка строгост и прецизни принципи класификације битна одлика његових напора у том смеру. На тим премисама аутор говори о „интризичко мотивисаном циљном тероризму, тероризму мотивисаном идеологијом, и сепаратистичком и религијском тероризму“, а у овом приказу посебно издвајамо *религијски тероризам*, под којим аутор подразумева врсту насиља коју покрећу верски мотиви, што је и разлог да се у анализи овог вида тероризма мора узети у обзир веза тероризма и религије у облику политичке теологије, с обзиром на то да се ради о злоупотреби религије с циљем остваривања политичких циљева. У овом виду тероризма аутор исправно види најдугочнији и најопаснији извор насиља у XXI веку. Наравно, све наведене класификације тероризма аутор анализира на примерима деловања многих терористичких организација, све до глобалне терористичке мреже Ал Каиде.

Разматрање узрока тероризма увек је један од најтежих истраживачких подухвата. Пракса је да се о тероризму често говори само у контексту његових последица, као и мера којима се он мора сузбијати. Међутим, праве и ефикасне борбе против тероризма нема без указивања на његове стварне узроке, како тврди и аутор овог дела. У научној литератури посвећеној тероризму често се указује да постоје три основна задатка у његовој анализи: његов опис (*description*), објашњење (*explanation*) и предлог мера (лекови) за његово сузбијање (*prescription*), односно, утврђивање појма и градивних елемената тероризма; узрока који одређене ентитете наводе да своје циљеве настоје остварити (и остварују) терористичким актима и утврђивање мера (превентивних и репресивних) којима се може сузбити тероризам на глобалном плану.¹⁵ На трагу ових аналитичких постулата, Радослав Гађиновић наводи веома широк и детаљан списак могућих узрока јављања тероризма као облика политичког насиља, од којих се посебно издвајају: геополитичке, класне, верске, и политичке противречности; економске и социјалне разлике, национална неоживљеност, односно екстремни национализам и шовинизам, колонијална и неоколонијална зависност, нерешена етничка структура и нерешене границе држава, верска застрањеност – фундаментализам, хегемонизам свих врста; крутост система, закона и прописа, осећај угрожености, паника, нетолеранција, економска и политичка криза, проблеми идентитета; итд. Узроци тероризма су, дакле, сложени и многоструки, и не могу се једноставно уочити ако се не изврши детаљна и свеобухватна анализа свих аспеката развоја друштва и држава, али и света у целини, и дубински не проникне у све динамике које одликују глобализовану стварност XXI века. За такву анализу аутор такође заслужује све наше похвале, јер је проницљиви-

¹⁵ Упореди: Kegley, Charles W. Jr. (ed). (2003). *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls*, New Jersey: Prentice Hall.

во и критички храбро изнео заиста релевантан списак узрока који непосредно или посредно утичу на јављање и бујање тероризма у савременим условима.

Други део монографије аутор посвећује антитероризму, као општем стратегијском оквиру превентивног, најпосле и репресивног деловања на плану сузбијања тероризма. Иако се о сваком поглављу посвећеном овим проблемима аутору може изрећи много похвала за уложени труд, по актуелности се посебно издваја део који говори о улози преговарачких тимова у спречавању терористичких акција, теми која је понајмање до сада обрађивана у сличним истраживачким покушајима. Полазећи од општег оквира преговора и њихове класификације, као и стилова и тактика преговарања, аутор се посебно задржава на питању преговарачног процеса, који је у многим ситуацијама кључно опредељујући за ефикасну антитерористичку акцију. При томе упозорава да се преговарачки циклус с терористима не може потпуно преузети из класичних начина преговарања. Наиме, сматра аутор, потребно је развијати посебну методологију рада преговарачких тимова, у којој се треба придржавати неких основних постулата, као што су: јасно разграничење задужења сваког члана тима, детаљан план, организован и поступан рад, критичка анализа окончаног процеса преговарања с терористима, итд. Ова заиста детаљно и свеобухватно разрађена упутства аутора о преговарању са терористима имају велику практичну вредност за све антитерористичке јединице које се суочавају или се тек могу суочити са талачким или другим посебно опасним терористичким режијама, у којима су превасходно угрожени људски животи.

У односу на претходно издање, аутор у овом допуњеном издању монографије по први пут проблематизује улогу полиције и војске у борбеним антитерористичким мерама, што је оригинални допринос концепту и стратегији антитероризма у савременим условима. Имајући у виду развој и улогу полиције и војске као традиционалних субјеката система безбедности државе, аутор се бави и анализом урбаних и руралних антитерористичких мера, антитерористичких мера на пловним путевима и мера у међународном ваздушном саобраћају, где храбро и отворено указује на многе проблеме са којима се сусрећу носиоци антитерористичких мера у овим условима, али и веома проницљиво препознаје стратешке могућности и тактичке моделе њиховог успешног деловања. У том смислу ово научно дело има посебну употребну вредност не само за будућа истраживања тероризма и антитероризма, већ и за акционо деловање свих носилаца антитерористичких активности и на националном и на међународном плану, коначно и за међународне организација задужене за мир и безбедност у свету. Такође, за све који се баве проблематиком правне науке и безбедности веома је драгоцен и научна анализа репресивних антитерористичких мера правне државе, као и антитерористичких мера Уједињених нација, где се посебно издваја ауторова критичка анализа имплементације антитерористичких докумената који су донети под окриљем Уједињених нација током XX и почетком XXI века.

Надахнуто истраживање феномена савременог тероризма и антитерористичких мера и активности аутор завршава закључним разматрањима, која одишу његовом израженом способношћу сублимације целокупног текста са неколико изврских мисли. Свакако се издваја она у којој наглашава да „тероризам као злочин против безбедности неће нестати логиком спонтаности“. Зато се и борба против тероризма не

може замислити без активног учешћа свих појединаца, и друштва и државе у целини, који кроз различите форме акционог деловања могу ублажити терористичке претње у будућности. При томе аутор упозорава да ни превентивно деловање у овом правцу неће донети жељене резултате ако се не узму у обзир и сва досадашња, а посебно актуелна научна истраживања овог феномена, као и цео корпус антитерористичких правних аката (резолуција и конвенција) који ће обавезати све демократске државе да активно сарађују у борби проти тероризма. Јер, као што синтетички закључује аутор, „сваки терористички акт је политички мотивисан и негација је демократије“ а, с обзиром на то да је „демократија ствар одговорности, а не ствар права“ и да представља „стицање слободе“, антитероризам је постао област која ставља демократију као такву пред историјски испит.

Овом монографијом Радослав Гаћиновић даје огроман и значајан допринос научно-истраживачком фонду о феномену тероризма код нас и у свету, јер његове анализе, синтезе и прогнозе о актуелним исходиштима и дефинишућим оквирима овог феномена, као и могућим облицима, мерама и активностима којима се тероризам може сузбијати на националном плану и у међународним односима, значајно употпуњују и иновирају досадашња сазнања о овој глобалној претњи безбедности. Стога се ово научно дело препоручује свима који се баве сложеним питањима и проблемима даљег опстанка људске цивилизације, односно питањима везаним за слободу, демократију, благостање, мир и друге универзалне вредности које, поред осталог, темељно угрожава и савремени тероризам.